

Materiały faktograficzne

Karol Witkowski

Raport z analizy potencjału turystyczno-kulturowego powiatu starachowickiego

Abstrakt: Analiza potencjału turystyczno-kulturowego mikroregionu oparta została na metodzie opracowanej w tym celu i opublikowanej pierwotnie w monografii A. Mikos v. Rohrscheidt "Turystyka Kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy", Gniezno, 2008. Uwzględnia ona potencjalne cele turystyki kulturowej w powiecie, pozostałą ofertę czasu wolnego oraz inne czynniki wpływające na turystykę kulturową, infrastrukturę turystyczną, w tym służącą spędzaniu czasu wolnego oraz komunikacyjną, noclegową i gastronomiczną. Waloryzację przeprowadzono w oparciu o metodę bonitacji punktowej z odpowiednio dobranymi kryteriami oceny, odpowiadającemu skali popularności danej grupy atrakcji i typu wypraw kulturowych.

1. Dane dotyczące przebiegu badania

Obszar badania: powiat starachowicki

Lokalizacja: województwo świętokrzyskie

Zasięg: mikroregion

Metodologia: metoda oceny potencjału turystyczno-kulturowego mikroregionów zawarta w: Mikos von Rohrscheidt A., 2010, Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy (Wyd.2) Wyd. KulTour.pl, Poznań.

Kwerenda: źródłowa literatury i materiałów: kwiecień 2015

Zapytania waloryzacyjne w obiektach i wizje lokalne: maj-czerwiec 2015

Badania terenowe: maj-czerwiec 2015

Przeprowadzający badanie terenowe: Karol Witkowski

Data wypełnienia formularza: lipiec 2015

2. Formularz waloryzacji mikroregionu

Kategoria I: Potencjalne cele turystyki kulturowej

I.A: Zabytki:

I.A. a) Obiekty sakralne:

Historyczny zespół sakralny dużej wielkości Z (pierwsze dwa) (6)

Wąchock, opactwo cystersów z XII w. (6)

Sanktuarium o znaczeniu ponadregionalnym bez historycznego kultu (pierwsze dwa) (7)

Kalków, Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Pani Świętokrzyskiej z XX w. (7)

Inne obiekty sakralne o znacznych walorach architektonicznych (pierwsze trzy) (4)

Tarczek, kościół pw. św. Idziego z XIII w. (4)

Świętomarz, kościół pw. Wniebowzięcia NMP z XIV-XV i XIX w. (4)

Chybice, kościół pw. św. Małgorzaty z XIV, XVII, XVIII w. (4)

Mirzec, kościół pw. św. Leonarda z XIX w. (0)

Radkowice, kościół pw. MB Częstochowskiej z XVII w. (przeniesiony z Miedzierzy) (0)

Wąchock, kaplica pw. św. Rocha z XIX w. (0)

I.A. c) Inne zabytkowe obiekty architektoniczne i techniczne:

- Historyczny zespół urbanistyczny z rynkiem, zachowany we fragmentach (pierwsze dwa) (3)
Wąchock, zespół urbanistyczny śródmieścia, XIII-XV w. (3)
Budynek o znacznych walorach architektonicznych ZD (pierwsze trzy) (4)
Starachowice, budynek administracyjny dozoru hutniczego z XIX w. (4)
Mirzec, modrzewiowa willa z XIX w. (4)
Małyszyn Górny, drewniane domy z pocz. XX w. (4)
Krynki, drewniana brama przykościelna z 2 dzwonniami z 1779 r. (0)
Chybice, murowane schody i bramy przykościelne z XIX w. (0)
Budynek o znacznych walorach architektonicznych Z (pierwsze trzy) (3)
Pokrzywnica, dwukondygnacyjny murowany spichlerz z 1866 r. (3)
Starachowice, budynek dworca kolejowego Starachowice Wschodnie z XIX w. (3)
Radkowice-Kolonia, budynek szkoły podstawowej w stylu szwajcarskim z XX w. (3)
Budynek, miejsce ważnych wydarzeń Z (pierwsze dwa*****)(1)
Wąchock, dworek z XIX w., kwatera Mariana Langiewicza, okres powstania styczniowego (1)
Zabytek techniki/obiekt przemysłowy o znaczeniu krajowym ZD (pierwsze dwa) (7)
Starachowice, zespół zakładu wielkopiecowego z XIX w. (7)
Zabytek techniki/obiekt przemysłowy o znaczeniu regionalnym ZD (do trzech) (3)
Brody, „Jaz Staszicowski” wkomponowany w skarpę zapory wodnej z XIX w. (3)
Starachowice, urządzenia hydrotechniczne na os. Michałów z XIX w. (3)
Historyczna, funkcjonująca sezonowo lub nieregularnie linia kolejowa lub żegluga (lub przystanki pośrednie linii stałej) (za pierwszy przystanek 4)
Starachowice, Starachowicka Kolej Dojazdowa z XIX w. (4)

Dodatkowe punkty za wszystkie miejsca lub obiekty wpisanych powyżej klas:

- Za stałych przewodników miejskich oprowadzających po obiektach lub przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć) (po 2)
Starachowice, zespół zakładu wielkopiecowego z XIX w. (2)
Za możliwość zamówienia przewodnika obiektowego (pierwsze pięć) (1)
Starachowice, zespół zakładu wielkopiecowego z XIX w. (1)
Wąchock, opactwo cystersów z XII w. (1)
Własny materiał informacyjny w obiekcie, jak publikacje monograficzne, albumy (za pierwsze trzy obiekty) (1)
Starachowice, zespół zakładu wielkopiecowego z XIX w. (1)
Wąchock, opactwo cystersów z XII w. (1)
Za bardzo dobry (2) lub dobry (1) stan konserwacji i estetyki najważniejszych trzech obiektów (element uznaniowy) w sumie od 1 do 2 punktów dla całego regionu).
Stan generalnie dobry (1)

I.B. Miejsca historyczne lub znaczące:**I.B. a) Budowle historyczne i monumenty:**

- Pomniki lub obiekty małej architektury o znaczeniu regionalnym (do trzech) (2)
Wąchock, pomnik „cichociemnego” mjr. Jana Piwnika „Ponurego” (2)
Wąchock, pomnik Sołtysa, bohatera dowcipów XXI w. (2)
Pomniki lub obiekty małej architektury o znaczeniu lokalnym (do trzech) (1)
Krynki, figura św. Stanisława (wiek nieznany) (1)
Mirzec, figura św. Jana Nepomucena z XIX w. (1)
Wykus, kapliczka Matki Boskiej Bolesnej, upamiętnia powstańców i partyzantów (1)
Miejsca historyczne o znaczeniu regionalnym, (do trzech) (2)
Polana Langiewicza, miejsce obozowania oddziałów Mariana Langiewicza w 1863 r. (2)
Wykus, miejsce stacjonowania ugrupowania mjr. Jana Piwnika „Ponurego” w 1943 r. (2)

Miejsca związane z biografią osób o regionalnym znaczeniu (pierwsze dwa) (1)
Lubienia, bł. Antoni Julian Nowowiejski (1858-1941), biskup (1)
Szelligi, Bodzanta (1320-1388), arcybiskup gnieźnieński (1)

I.B. b) Cmentarze historyczne

Inny cmentarz zabytkowy z ciekawymi obiektami sztuki sepulkralnej (do dwóch) ZD (1)
Starachowice, dawny kirkut z XIX w. (1)
Krynki, cmentarz katolicki z XIX/XX w. (1)

I.C. Pojedyncze dzieła sztuki:

Pojedyncze obiekty sztuki o znaczeniu regionalnym (do trzech) (3)
Tarczek, renesansowy tryptyk z I poł XVI w. w kościele pw. św. Idziego Opata (3)
Świętomarz, kamienna chrzcielnica z XIII w. (3)

I.D. Muzea i wystawy (w tym skanseny, galerie, muzea techniki)

Muzeum o znaczeniu regionalnym (do trzech) (5)
Starachowice, Muzeum Przyrody i Techniki „Ekomuzeum” im. Jana Pazdura (5)
Muzea o znaczeniu lokalnym (do trzech) (2)
Wąchock, Muzeum Pamięci Walki o Niepodległość Narodu (2)
Starachowice, Muzeum Regionalne PTTK (2)
Przewodnicy obiektowi stali (2)
Starachowice, Muzeum Przyrody i Techniki „Ekomuzeum” im. Jana Pazdura (2)
Sklep muzealny otwarty w godzinach pracy muzeum (1)
Starachowice, Muzeum Przyrody i Techniki „Ekomuzeum” im. Jana Pazdura (1)
Przy muzeach regionalnych i lokalnych punkty dodatkowe za:
Stałe godziny otwarcia (1)
Starachowice, Muzeum Przyrody i Techniki „Ekomuzeum” im. Jana Pazdura (1)
Każdą wystawę tematyczną stałą powyżej czterech (do dwóch w sumie) (1)
Starachowice, Muzeum Przyrody i Techniki „Ekomuzeum” im. Jana Pazdura (1)
Własny materiał informacyjny, opracowania mniejsze (broszury, foldery) (1)
Starachowice, Muzeum Przyrody i Techniki „Ekomuzeum” im. Jana Pazdura (1)

I.E. Eventy kulturowe:

Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu regionalnym (do trzech) (4)
Starachowice, Jarmark u Starzecha (4)

I.F. Funkcjonujące zakłady przemysłowe z ofertą turystyczną (do dwóch) (2)

Starachowice, Zakład MAN (Grupa Truck & Bus) (2)

I.G. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

Park Krajobrazowy na terenie regionu (do trzech) (2)
Sieradowicki Park Krajobrazowy (2)
Rezerwat przyrody na terenie regionu (Poza Parkami Narodowymi i Krajobrazowymi) do trzech) (1)
Rezerwat przyrody Rosochacz (1)
Rezerwat przyrody Skały pod Adamowem (1)
Rezerwat przyrody Skały w Krynkach (1)
Rezerwat archeologiczny Rydno (0)

I.H. Szlaki kulturowe:

Przebiegające przez region lub jego miejscowości materialne lub realne szlaki turystyczne o znaczeniu międzynarodowym (8)

Szlak Cysterski, opactwo cystersów w Wąchocku (8)

Świętokrzyski Szlak Architektury Drewnianej który Szlak Architektury, dzwonnica w Tarczku, kościoły w Parszowie i Radkowicach, brama przykościelna w Krynkach(8)

Przebiegające przez region materialne lub realne szlaki turystyczne o znaczeniu regionalnym (za pierwsze dwa) (3)

Szlak Przygody, kościół w Świętomarzy, przelew wodny w Brodach (3)

Materialne lub realne szlaki turystyczne w regionie (własne) (za pierwsze trzy) (3)

Ścieżka przyrodniczo-historyczna Wąchock - Wykus (3)

Ścieżka dydaktyczna w Rezerwacie Rosochacz (3)

Razem Kategoria I: 146 punkty**Kategoria II: Elementy obsługi turystycznej:****II.A. Informacja turystyczna:**

Informacja turystyczna na miejscu, regularnie czynna (2)

Starachowice, Centrum Informacji Turystycznej (2)

Przewodnicy miejscy lub terenowi na zamówienie (3)

Starachowice Świętokrzyskie Koło Przewodników i Pilotów Wycieczek im. Edmunda Massalskiego (3)

II.B. Infrastruktura turystyczna:

Hotele 5,4,3,2,1-gwiazdkowe, hostele, schroniska, kwatery zorganizowane – (za pierwsze dwa obiekty każdej kategorii) (2)

*Starachowice, Hotel Europa ***** (2)*

*Starachowice, Hotel Senator ***+ (2)*

Kwatery zorganizowane (pensjonaty, gospodarstwa agroturystyczne, gościnice, zajazdy), kilkanaście obiektów tej kategorii mieszczących się głównie w Starachowicach (8)

Inne restauracje (za pierwszy obiekt) (1)

Starachowice, Karczma u Jana (1)

Bistra, bary (za pierwszy obiekt) (1)

Starachowice, Bar mleczny Miś (1)

Możliwość wynajęcia na miejscu autokaru, minibusa, samochodu (za pierwsze dwie oferty) (2)

Starachowice, PKS Starachowice (2)

Starachowice, Ew-ka Bus (2)

II.C. Infrastruktura komunikacyjna:

Inny dworzec kolejowy na miejscu (za pierwszy) (2)

Starachowice (2)

Dworzec autobusowy na miejscu (za pierwszy) (2)

Dworzec PKS w Starachowicach (2)

Droga ekspresowa lub droga główna krajowa w odległości mniej niż 10 km (za pierwsze dwie) (2)

Droga ekspresowa S7 Kielce – Skarżysko-Kamienna (2)

Droga krajowa 9 Radom – Rzeszów (2)

Obecność komunikacji miejskiej, gminnej, regionalnej (2)

Starachowice (2)

Całodobowa oferta taxi na miejscu (1)

Starachowice (1)

II.D. Promocja turystyczna:

Samodzielny udział regionu lub innych podmiotów (jak wyżej) w krajowych targach turystycznych (za każde stoisko do trzech) (2)

Powiat starachowicki, *Międzynarodowe Targi Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki – AGROTRAVEL w Kielcach, 2015* (2)

Gmina Brody, *Międzynarodowe Targi Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki – AGROTRAVEL w Kielcach, 2011* (2)

Powiat starachowicki, *Targi Turystyczne „Na Styku Kultur” w Łodzi, 2014* (2)

Razem Kategoria II: 40**Kategoria III: Pozostała oferta czasu wolnego:****III.A. Instytucje Kultury**

Sezonowa oferta teatralna lub muzyczna (za pierwsze dwie) (1)

Starachowice, *Starachowickie Centrum Kultury* (1)

Kino stałe (za pierwszy obiekt) (2)

Starachowice, *Starachowickie Centrum Kultury* (2)

III.B. Atrakcje krajobrazowe:

Jeziora (zdadne do kąpielii, dostępne) ze szlakami pieszymi/rowerowymi (pierwszy akwen) (2)

Zbiornik Brodzki w gminie Brody Hłżeckie (2)

Pomniki przyrody (za pierwsze dwa) (1)

Starachowice, *odsłonięcie geologiczne – ściana skalna* (1)

Tarczek, *grupa drzew wokół kościoła* (1)

Wieże widokowe stałe dostępne (za pierwsze dwie) (1)

Kalków, *punkt widokowy na dachu „Golgoty Wschodu”* (1)

III.C. Oferta sportowa, edukacyjna i rekreacyjna:

Baseny kryte ogólnodostępne – (za pierwszy obiekt) (2)

Starachowice, *Kryta Pływalnia Starachowice* (2)

Plaże morskie ogólnodostępne, plaże jeziorne, rzeczne – (za pierwszy obiekt) (2)

Krynki, *zbiornik Oczko, plaża nad „Oczkiem”* (2)

Stała oferta kursów językowych ogólnodostępnych (za pierwszą ofertę) (2)

Starachowice, *English Zone* (2)

Stałe centra sportowe z ofertą ogólnodostępną (za pierwszy obiekt) (2)

Starachowice, *Miejskie Centrum Rekreacji i Wypoczynku* (2)

Stadiony sportowe (za pierwszy obiekt) (1)

Starachowice, *stadion klubu sportowego MKS STAR Starachowice* (1)

Szkoły i szkolenia sportowe ogólnodostępne (jeździeckie, lotnicze, inne) (pierwsze dwa) (1)

Starachowice, *nauka jazdy konnej w „Stajni Pod Dębem”* (1)

Starachowice, *szkółka tenisowa Panda* (1)

Razem Kategoria III: 19 punktów**Kategoria IV: Inne czynniki wspierające turystykę kulturową:****IV.A. Instytucje w regionie:**

Obecność innej uczelni wyższej w regionie (za pierwsze dwie) (2)

Starachowice, *Zamiejskowy Ośrodek Dydaktyczny Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi* (2)

IV.C. Oferta turystyki biznesowej w regionie:

Obecność krajowych central wielkich firm w regionie (za pierwsze trzy) (2)

Starachowice, Zakład MAN (Grupa Truck & Bus) (2)

Całoroczne centra konferencyjne (za pierwszy obiekt) (3)

Starachowice, Hotel Senator (3)

IV.D. Oferta shoppingu w regionie:

Galeria zakupów o znaczeniu regionalnym (za pierwszy obiekt) (4) za jeden następny (2)

Starachowice, Centrum Galardia (4)

Starachowice, Galeria Kamienna (2)

IV.E. Zagraniczne Partnerstwa Miast i Regionów:

Istnienie zagranicznych związków partnerskich regionu lub jego miejscowości (pierwsze cztery) (1)

Starachowice – Skovde (Szwecja) (1)

Starachowice – Rochdale-Heywood (Wielka Brytania) (1)

Razem Kategoria IV: 15 punktów

Suma punktów:

Za kategorię I: 146

Za kategorię II: 40

Za kategorię III: 19

Za kategorię IV: 15

Razem za wszystkie kategorie: 220 punktów

W tabeli 1. zestawiono szczegółową punktację ustaloną dla poszczególnych kategorii przeprowadzonego badania. W opisowej interpretacji wyników, w rozdziale 3, zaprezentowano i oceniono działania podejmowane w zakresie organizacji turystyki w powiecie starachowickim.

Tabela 1. Zestawienie punktacji powiatu myślenickiego w zakresie turystyki kulturowej

Kategoria	Podkategoria	Uzyskane punkty	Maksymalna ilość punktów
I. Potencjalne cele turystyki kulturowej	I.A Zabytki	73	473
	I.A. a) Obiekty sakralne	25	122
	I.A. b) Zamki i pałace	0	108
	I.A. c) Inne zabytkowe obiekty architektoniczne i techniczne	42	140
	I.A. d) Obiekty militarne	0	18
	Dodatkowe punkty	7	85
	I.B. Miejsca historyczne lub znaczące	15	168
	I.B. a) Budowle historyczne i monumenty	13	102
	I.B. b) Cmentarze historyczne	2	56
	I.B. c) Budowle współczesne	0	10
	I.C. Pojedyncze dzieła sztuki	6	72
	I.D. Muzea i wystawy	15	115+90
	I.E. Eventy kulturowe	4	150
	I.F. Zakłady przemysłowe z ofertą turystyczną	2	16
	I.G. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza	5	53
	I.H. Szlaki kulturowe	25	106
	RAZEM za kategorię I	146	1243

Kategoria	Podkategoria	Uzyskane punkty	Maksymalna ilość punktów
II. Elementy obsługi turystycznej	II.A. Informacja turystyczna	5	17
	II.B. Infrastruktura turystyczna	18	51
	II.C. Infrastruktura komunikacyjna	11	32
	II.D. Promocja turystyczna	6	14
	RAZEM za kategorią II	40	114
III. Pozostała oferta czasu wolnego	III.A. Instytucje Kultury	3	12
	III.B. Atrakcje krajobrazowe	5	14
	III.C. Oferta sportowa, edukacyjna i rekreacyjna	11	13
	RAZEM za kategorią III	19	39
IV. Inne czynniki wspierające turystykę kulturową	IV.A. Instytucje w regionie	2	15
	IV.B. Oferta turystyki zdrowotnej	0	16
	IV.C. Oferta turystyki biznesowej	5	11
	IV.D. Oferta shoppingu	6	11
	IV.E. Zagraniczne Partnerstwa Miast i Regionów	2	4
	RAZEM za kategorię IV	15	57
SUMA	WSZYSTKIE KATEGORIE	220	1453

3. Ocena potencjału turystyczno-kulturowego powiatu starachowickiego

Przeprowadzona waloryzacja potencjału turystyczno-kulturowego powiatu starachowickiego umożliwiła ilościową i jakościową ocenę potencjalnych celów turystycznych i ich grup, które zebrano w kategorii I waloryzacji (tabela 1.). W kategorii tej badany mikroregion uzyskał 146 punkty, co plasuje go w przedziale punktowym 100-250, wskazującym na średni potencjał kulturowy powiatu. Ponad połowę uzyskanych w tej kategorii punktów uzyskała podkategoria „zabytki”, w której z kolei największą grupę turystycznych atrakcji stanowią obiekty sakralne oraz przemysłowe. Główną tego przyczyną jest fakt, że na dzisiejszy potencjał turystyczno-kulturowy powiatu starachowickiego najmocniej wpłynęły nowożytnie dzieje tej ziemi, w tym szczególnie inwestycje związane ze Staropolskim Okręgiem Przemysłowym. Silne uprzemysłowienie regionu warunkowało kierunki jego rozwoju, z drugiej strony nie sprzyjając rozkwitowi ośrodków gdzie ogniskować mogłaby się działalność, która pozostawiłaby po sobie liczne obiekty, atrakcyjne z punktu widzenia form turystyki kulturowej innych niż industrialna. Warunek ten nie dowodzi nieatrakcyjności turystycznej regionu, ale braku wyraźnych walorów kulturowych, które stanowiłyby podstawę turystyki mikroregionu starachowickiego. Charakterystyczną cechą tego regionu jest liczna grupa atrakcyjnych obiektów różnego typu, które nie są ze sobą powiązane tematycznie.

Jak wspomniano, najliczniejszymi wśród zabytków w regionie są obiekty sakralne ze średniowiecznym opactwem cystersów w Wąchocku oraz sanktuarium w Kałkowie-Godowie na czele. Listę wartych odwiedzenia katolickich świątyń uzupełniają średniowieczne kościoły w Tarczku, Świętomarzy i Chybicach. Drugą grupę turystycznych atrakcji powiatu starachowickiego tworzą obiekty przemysłowe. Najważniejszym z nich jest - udostępniony do zwiedzania - zespół zakładu wielkopiecowego w Starachowicach. Interesującą atrakcją dla zainteresowanych zabytkami techniki, są historyczne urządzenia hydrotechniczne w Starachowicach oraz XIX-wieczny przelew wkomponowany w zaporę współczesnego zbiornika w Brodach Ilżeckich. Dopelnieniem przemysłowych atrakcji jest Starachowicka Kolej Dojazdowa pełniąca obecnie rolę turystycznej wąskotorówki.

Kolejną grupę zasobów potencjalnie atrakcyjnych dla turystów w powiecie starachowickim stanowią miejsca historyczne. Lasy regionu były miejscem koncentracji

powstańców styczniowych i partyzantów II wojny światowej. Zdarzenia te upamiętniają śródlądowe pomniki na Wykusie i Polanie Langiewiczza. Odwiedzający miejsca minionych wydarzeń mają możliwość wędrować po lasach starachowickich, które tworzą ogromny kompleks okalający stolicę regionu. Fragment lasu w południowej części powiatu objęty został ochroną w ramach Sieradowickiego Parku Krajobrazowego. Turystów przyciągają również rezerваты chroniące formacje skalne (Rezerwat Skały w Krynkach, Rezerwat Skały pod Adamowem) oraz stanowiska archeologiczne (Rezerwat Rydno).

Przyrodnicze atrakcje są bardzo mocnym i wyraźnym akcentem turystyki w powiecie starachowickim. Aktywnej turystyce sprzyja obecność zbiorników wodnych nad którymi zorganizowano kąpieliska, z największym w regionie zbiornikiem w Brodach na czele. Ofertę aktywnego wypoczynku uzupełniają szlaki turystyczne PTTK oraz ścieżki znakowane przez zarządców lasów. Część zabytków powiatu starachowickiego znajduje się na Świętokrzyskim Szlaku Architektury Drewnianej oraz na Szlaku Romańskim. Inicjatywą środowisk turystycznych województwa świętokrzyskiego było stworzenie Szlaku Przygody, przy którym znajduje się wiele zabytków powiatu starachowickiego, m.in. wąchockie opactwo, sanktuarium w Kałkowie, kościół w Świętomarzy, jaz staszicowski w Brodach. Oprócz oznaczenia obiektów stosownymi tablicami, utrzymywana jest strona internetowa, która na bieżąco informuje o prywatnych partnerach projektu świadczących m.in. usługi noclegowe, gastronomiczne czy przewozowe. Organizatorzy stworzyli również kartę programu lojalnościowego, z której zebrane punkty można zamieniać na nagrody. Na szlaku organizowane są liczne imprezy, m.in. zlot camperów.

W mikroregionie funkcjonują ośrodki obsługi ruchu turystycznego. W stolicy powiatu znajduje się Centrum Informacji Turystycznej, a jego obszar obsługiwany jest przez licznych przewodników terenowych po województwie świętokrzyskim. Poszczególne miejscowości regionu są ze sobą dobrze skomunikowane za sprawą lokalnych środków komunikacji zbiorowej. Z innych regionów Polski do Starachowic dotrzeć można zarówno koleją, jak i autobusami. Przez Starachowice przebiega droga krajowa nr 42, komunikująca województwo opolskie ze świętokrzyskim, a w pobliżu stolicy powiatu – DK 9 z Radomia do Rzeszowa. W odległości 20 km od Starachowic, w Skarżysku-Kamiennym, znajduje się węzeł rozbudowywanej obecnie drogi ekspresowej S7 Skarżysko-Kamienna – Chęciny, znajdującej się w ciągu DK7 Gdańsk – Chyżne.

Powiat starachowicki oferuje liczne obiekty noclegowe. Turyści znajdą dla siebie liczne obiekty noclegowe, od pól namiotowych po hotel 4-gwiazdkowy. W stolicy mikroregionu znajduje się jeden hotel 4-gwiazdkowy (Hotel Europa) oraz hotel 3-gwiazdkowy (Hotel Senator). Brak hoteli a klasie ekonomicznej (1 i 2-gwiazdkowych) dlatego mniej wymagający i zasobni turyści muszą poszukiwać w Starachowicach obiektów noclegowych innych kategorii, do ich dyspozycji stoją m.in. nieskategoryzowane obiekty hotelowe, schronisko turystyczne, i gospodarstwa agroturystyczne. W innych miejscowościach powiatu bazę noclegową stanowią gospodarstwa agroturystyczne i prywatne kwatery. Wyjątkami są Wąchock i Kałków, gdzie przy obiektach sakralnych funkcjonują domy pielgrzyma.

Oferta gastronomiczna powiatu starachowickiego nie jest urozmaicona. Szczególnie widoczny jest brak lokali oferujących kuchnię regionalną, które pozwalałyby przybliżyć odwiedzającym regionalne tradycje, a te w mikroregionie są bogate. Największy wybór lokali gastronomicznych jest w samych Starachowicach. Obok dobrych, przyhotelowych, restauracji w mieście odnaleźć można liczne nieskategoryzowane obiekty. Poza stolicą powiatu znajdują się pojedyncze lokale gastronomiczne, m.in. w Wąchocku, Brodach, Pawłowie czy Mircu.

Powiat starachowicki nie posiada wyraźnego i silnego celu wypraw turystyki kulturowej. O atrakcyjności tego terenu stanowią łącznie liczne zabytki i obiekty, które (poza zabytkami Staropolskiego Okręgu Przemysłowego) nie są ze sobą powiązane czasem powstania ani tematyką. Cecha ta nie sprzyja rozwojowi turystyki, ale dobre zagospodarowanie niepowiązanych obiektów może stanowić o atrakcyjności oferty

turystycznej regionu. Ważnym aspektem turystyki w regionie, wzbogacającym ofertę, jest obecność licznych destynacji kulturowo-przyrodniczych. Możliwość rozbudowania oferty turystycznej opisano szerzej w rozdziale 5. niniejszego raportu.

4. Powiat starachowicki jako destynacja turystyki kulturowej

Turystyka dziedzictwa kulturowego

Niewątpliwie największą atrakcją turystyczną powiatu starachowickiego są zabytkowe obiekty dziedzictwa kulturowego. Najcenniejszym z nich jest zespół kościelno-klasztorny w Wąchocku. Architektura kompleksu odzwierciedla jego długą historię. W wąchockim klasztorze znajduje się romański kościół pw. Najświętszej Marii Panny i św. Floriana, z dobudowanymi XVI i XIX-wiecznymi obiektami. Zabudowania klasztorne zostały przebudowane w XVII w. w stylu barokowym, ale do dziś znajduje się tam romański kapitułarz, karcer i fraterna. Wszystkie te obiekty są udostępnione do zwiedzania, również z miejscowym przewodnikiem. Wąchockie opactwo cystersów ubiega się o wpisanie zespołu na listę polskich Pomników Historii. Decyzja w tej sprawie ma zapaść jesienią 2015 roku.

Kolejnym obiektem dziedzictwa kulturowego przyciągającym zwłaszcza turystów zainteresowanych architekturą średniowieczną jest romański kościół św. Idziego w Tarczku Świątynia ta przypomina o średniowiecznej roli Tarczku jako centrum okolicznych dóbr biskupów krakowskich. Kościół wybudowany został z kamiennych ciosów na planie prostokąta. Wewnątrz znajdują się ślady renesansowych fresków, gotycki tryptyk w ołtarzu głównym oraz również gotycka chrzcielnica. Świątynia znajduje się pośród pomnikowego starodrzewu – lip i topól. Wnętrze kościoła oglądać można na codzień z kruchty oddzielonej od nawy kratą. Kościół otwarty jest podczas nabożeństw.

W odległości 1,5 km od w Tarczku znajduje się gotycka świątynia w Świętomarzy. Kamienną świątynię wybudowano na przełomie XIV i XV w. Wewnątrz znajduje się m.in. niski gotycki portal oraz XIII-wieczna chrzcielnica wykorzystywana jako kąpielnica. Większość wyposażenia świątyni jest barokowa. Obok kościoła znajduje się drewniana dzwonnica oraz kilka XIX-wiecznych nagrobków. Kościół otwarty jest dla zwiedzających codziennie.

Przy drodze ze Świętomarzy nad zbiornik Wióry znajduje się kościół w Chybicach. Murowaną świątynię wybudowano w II poł. XIV w. Mimo kilkukrotnych przebudów kościół zachował gotycką bryłę. Wewnątrz znajduje się ośmioboczny filar podtrzymujący gotyckie sklepienie palmowe. Dookoła świątyni znajduje się ogrodzenie z zabytkową bramą i schodami. Poza czasem nabożeństw nie ma możliwości zobaczenia wnętrza kościoła choćby z przedsionka.

Kolejnym obiektem dziedzictwa kulturowego w południowej części powiatu starachowickiego jest drewniany kościół w Radkowicach. Świątynię przeniesiono tam z Miedzierzy (powiat konecki) w latach 60 XX wieku. W miejscowości znajduje się również szkoła podstawowa w stylu szwajcarskim wybudowana w latach 40 XX wieku.

W północnej części powiatu, w Mircu, znajduje się kościół pw. św. Leonarda. Trójnawową, orientowaną świątynię wystawiono w latach 40 XIX wieku. W pobliżu klasycystycznego kościoła znajduje się XIX-wieczny modrzewiowy dworek, w którego wnętrzach obecnie funkcjonuje sala bankietowa.

Spośród najcenniejszych obiektów turystyki dziedzictwa kulturowego tylko wąchockie opactwo jest miejscem przyjaznym turystom, które zwiedzać można każdego dnia. Pozostałe obiekty sakralne mimo swej wysokiej wartości architektonicznej są udostępnione do zwiedzania z reguły tylko przed i po nabożeństwach, co w praktyce na chwilę obecną wyklucza je z listy atrakcji dla turystów kulturowych.

Turystyka obiektów przemysłowych i technicznych

Przemysł na ziemiach dzisiejszego powiatu starachowickiego rozwijał się już na początku naszej ery. Między innymi w Świętomarzy odkryto liczne stanowiska z dymarkami, które datowane były na II wiek n.e. Na terenie powiatu znajduje się ponadto fragment rezerwatu archeologicznego Rydno, gdzie chronione są ślady gospodarczej działalności człowieka prehistorycznego.

Najważniejszym zabytkowym obiektem przemysłowym powiatu jest zespół zakładu wielkopieczowego w Starachowicach. W ramach jego zwiedzania, organizowanego pod auspicjami Muzeum Przyrody i Techniki, przyjrzeć można się instalacjom ponad 100-letniego wielkiego pieca. Na terenie muzeum znajduje się również ekspozycja paleontologiczna oraz archeologiczna. Listę muzealnych atrakcji dopełnia wystawa słynnych samochodów ciężarowych „Star”, które przyczyniły się do rozślawienia Starachowic w Europie Środkowo-Wschodniej.

Jeden z pomysłów Stanisława Staszica na rozwój efektywnego przemysłu w Staropolskim Okręgu Przemysłowym polegał na zorganizowaniu wzdłuż rzeki Kamiennej pełnego procesu technologicznego produkcji stali, który z jednej strony czerpałby z rzeki niezbędną energię, a z drugiej wykorzystywałby ją jako środek transportowy. Najcenniejszym obiektem tego okresu jest „jaz staszicowski” w Brodach Ilżeckich. Zaporę wybudowano w I poł. XIX wieku, ale już w 1903 większość instalacji wodnych na Kamiennej zniszczyła powódź. Konstrukcję odbudowano w latach 60 XX wieku. Niepełniący już żadnych funkcji obiekt wkomponowano w skarpę odpowietrzną nowej zapory, która piętrzy wodę w blisko 200-hektarowym zbiorniku brodzkim. „Jaz staszicowski” stał się na tyle charakterystycznym elementem krajobrazu brodzkiego, że znalazł się nawet w gminnym herbie. Koroną zapory w Brodach poprowadzony jest chodnik umożliwiający turystom przyjrzenie się współczesnym przelewom regulującym poziom wody w zbiorniku. Jest to interesujący obiekt turystyczny łączący w sobie cechy współczesnego obiektu przemysłowego, jak i obiektu postindustrialnego.

Inne obiekty hydrotechniczne w powiecie starachowickim nie są już tak spektakularne jak brodzka stara i nowa zapora. Dawne urządzenia przelewowe obejrzeć można również na Kamiennej w Starachowicach i na Żarnówce w Parszowie. Katalog turystycznych obiektów przemysłowych w powiecie starachowickim dopełnia kolejka wąskotorowa, która w sezonie letnim wozi turystów na trasie Starachowice – Lipie. Kolej jest tym elementem oferty turystycznej, który zdecydowanie mógłby zostać lepiej wykorzystany i stać się turystycznym magnesem.

Turystyka religijna i pielgrzymkowa

Najważniejszym celem pielgrzymek w powiecie starachowickim jest Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Pani Świętokrzyskiej w Kałkowie-Godowie. Choć obiekt powstał stosunkowo niedawno, bo w latach 80 XX wieku, to jego znaczenie jest już zdecydowanie ponadregionalne. Główne pielgrzymki, odbywające się cyklicznie, których celem jest Kałków to Pielgrzymka Narodowych Sił Zbrojnych oraz Ogólnopolska Pielgrzymka Głuchych. W niektórych latach w pielgrzymce osób niesłyszących uczestniczyli również goście z zagranicy. Zarówno sam kościół, jak i znajdujące się w jego pobliżu obiekty upamiętniają martyrologię narodu polskiego. Najbardziej wymowną budowlą jest 33 metrowa Golgota, w której na kilku piętrach, w kolejnych kaplicach, upamiętniono m.in. ofiary strajków robotniczych w latach 80, oficerów zamordowanych w Katyniu czy więźniów obozów koncentracyjnych. U podnóża Gulgoty znajduje się 11-metrowy odlew samolotu Tu-154M, który rozbił się pod Smoleńskiem 10 kwietnia 2010 roku. Na terenie sanktuarium znajduje się również mini zoo oraz Dom Jana Pawła II, w którym pielgrzymi znajdą nocleg oraz stołówkę.

Drugim celem pielgrzymek religijnych w powiecie starachowickim jest Opactwo Cysterskie w Wąchocku. Choć w wąchockim klasztorze brak znanych na szeroką skalę

obiektów kultu, to przyciąga on pielgrzymów swą wielowiekową historią. Jest ono natomiast – ze względu na swoją metrykę oraz rzadką w Polsce obecność konwentu zakonnego cystersów – ważnym obiektem turystyki religijnej i tematycznej, uprawianej w ramach Szlaku Cysterskiego. Klasztor w Wąchocku oraz sanktuarium w Kałkowie są często pośrednimi celami pielgrzymów zmierzających na Święty Krzyż, leżący już na obszarze powiatu kieleckiego.

Turystyka kulturowo-przyrodnicza

Cennym walorem powiatu starachowickiego są Lasy Starachowickie nazywane również Puszcą Ilżecką. Ten kompleks leśny był w przeszłości częścią, obecnie dużo bardziej znaną, Puszczy Świętokrzyskiej. Puszcza Ilżecka zajmuje północną część powiatu, natomiast część środkowo-zachodnią porastają lasy Sieradowickiego Parku Krajobrazowego. Parkowe ścieżki udostępnione są turystom m.in. jako niebieski szlak PTTK z Wąchocka do Cedzyny (powiat kielecki), którym dotrzeć można na Wykus i Polanę Langiewicza. Na Wykusie ze szlakiem niebieskim spotykają się również szlak zielony ze Skarżyska-Kamiennej i czarny ze Starachowic. Węzeł szlaków powstał w pobliżu Rezerwatu Przyrody Wykus, w miejscu stacjonowania powstańców styczniowych Mariana Langiewicza oraz partyzantów drugiej wojny światowej z oddziałów „Hubala” i „Ponurego”. W pobliskim lesie znajdują się liczne żołnierskie mogiły.

Na północ od Sieradowickiego Parku Krajobrazowego, nad Kamienną, znajduje się Rezerwat Archeologiczny Rydno, na obszarze którego odkryto dotychczas ponad 400 obozowisk datowanych na epokę kamienia. Co roku na terenie rezerwatu odbywa się piknik archeologiczny. W pobliżu Rydna, już w Wąchocku znajduje się wąwóz Rocław, odsłaniający lodowcowe osady sprzed 300 tys. lat.

Turyści wypoczywający nad zbiornikiem brodzkim znajdą w pobliżu Rezerwat przyrody nieożywionej Skały pod Adamowem oraz Skały w Krynkach. Przez drugi przebiega czerwony szlak turystyczny z Kałkowa do Skarżyska-Kamiennej. Ponadto turyści mogą wędrować wieloma nieoznakowanymi a świetnie utrzymanymi ścieżkami i drogami.

5. Postulaty organizacji turystyki kulturowej i tworzenia jej nowych produktów

W powiecie starachowickim znajduje się kilka atrakcji turystycznych, które włączono do świętokrzyskiego Szlaku Przygody. Obiekty znajdujące się przy nim są oznakowane stosownymi tablicami. Strona internetowa Szlaku Przygody pozwala zapoznać się z poszczególnymi atrakcjami, jak również umożliwia przyjrzenie się strukturze szlaku przed wyruszeniem na wycieczkę. Wirtualna struktura szlaku przedstawiona na jego portalu uzupełniona jest o elementy komercyjne, gdzie partnerzy projektu oferują swoje usługi dla turystów. Mimo swej atrakcyjnej formy szlak ten nie może być uznany za motor napędowy turystyki w regionie, a to ze względu na małą ilość włączonych do niego walorów turystycznych z powiatu starachowickiego. Szlak Przygody obejmuje swym zasięgiem całe województwo świętokrzyskie, przez co trudniej zainteresować turystę obiektami starachowickimi w sytuacji gdy w tym samym miejscu prezentowane są takie koncentracje atrakcyjnych i dobrze rozpoznawalnych zasobów jak Sandomierz, Oblęgorek czy Kielce.

Dlatego, biorąc pod uwagę możliwości organizacji turystyki przy wsparciu choćby wirtualnego szlaku, ale połączonego z programem lojalnościowym, warto przyjrzeć się warunkom powiatu starachowickiego sprzyjającym stworzeniu takiego produktu. Liczne obiekty w powiecie, atrakcyjne z punktu widzenia turysty, należałoby powiązać wspólnym wątkiem, do czego można wykorzystać szlak wirtualny i program lojalnościowy. Ze względu na wyraźny postindustrialny charakter regionu warto oprzeć nowy produkt turystyczny właśnie o zabytki techniki.

Podstawowym środkiem komunikacji organizatora takiego szlaku turystycznego z turystami byłaby platforma internetowa, na której w atrakcyjny sposób przedstawiona byłaby idea szlaku wirtualnego jako formy kompleksowego zapoznania się z atrakcjami turystycznymi regionu. Na platformie zainteresowany mógłby zapoznać się z programem lojalnościowym, którego fizyczną emanacją byłaby na przykład „Zakładowa karta pracy”. Kartę w formie niewielkiej książeczki podobnej do paszportu, można by odbierać u partnerów programu – zarówno instytucji, jak i prywatnych przedsiębiorców biorących udział w systemie. „Zakładowa karta pracy” oprócz miejsca na podstawowe dane turysty „Robotnika”, zawierałaby na kolejnych stronach podstawowe informacje o obiektach do zwiedzania, gdzie również pozostawiono by miejsce na „odbicie karty” po odwiedzeniu konkretnego obiektu. Szlak wirtualny powinien organizować destynacje turystyczne powiatu starachowickiego w grupy tematyczne. Obiekty związane z XIX-wiecznym przemysłem, m.in. przelew w Brodach, zapory w Starachowicach i Parszowie, zakład wielkopiecowy w Starachowicach, budynki dozoru hutniczego w Starachowicach i Wąchocku mogłyby zostać ujęte w ramach jednej z pętli szlaku pn. „Włości fabrykanta”. Przemysłowe obiekty z XX-wieku, m.in. Zakład wielkopiecowy w Starachowicach, wystawę samochodów STAR, osiedla robotnicze w Starachowicach, zakłady MAN, wąskotorówkę łączyłaby na przykład pętla „Robotnicza dniówka”. Zabytkowe obiekty sakralne znalazłyby się na pętli „Wolna niedziela”, a wszystkie atrakcje kulturowo-przyrodnicze i obiekty rekreacyjne (głównie kąpieliska) można by odwiedzić w ramach „Wczasów pod gruszą”.

Wirtualne zorganizowanie destynacji turystycznych powiatu w ramach czterech tematycznych pętli pozwoliłoby na kompleksowe zaprezentowanie atrakcji mikroregionu. Zdobycie pieczętek z każdego obiektu danej pętli w „Zakładowej karcie pracy” uprawniałoby do noszenia określonego tytułu, np. „Fabrykanta”. Zdobycie takiego tytułu powinno wiązać się również z profitami płynącymi z powiązanego ze szlakiem programu lojalnościowego. Dla skomercjalizowania szlaku należałoby włączyć, obok instytucji publicznych, prywatnych przedsiębiorców, którzy mogliby oferować swoje produkty na szlaku. Powinny to być zarówno usługi gastronomiczne, jak również oferty noclegów, przewozów i dodatkowych atrakcji, np. jazda konna, gokarty, parki linowe, itp.

Kompletny szlak wirtualny posiadający swoją fizyczną emanację w postaci karty i programu lojalnościowego mógłby powstać zarówno jako samodzielna inwestycja w turystykę, jak również jako oferta klastra turystycznego, którego powołanie wydaje się być niezbędne dla ożywienia turystyki w regionie. Obecnie jedynym przejawem współpracy instytucji kultury zajmujących się turystyką jest wspólny bilet uprawniający do wejścia do starachowickiego Ekomuzeum i do opactwa w Wąchocku. Dużą atrakcją funkcjonującą w ramach klastra mogłaby zostać Starachowicka Kolej Wąskotorowa. Byłoby tak w sytuacji, gdy oferowałaby ona coś więcej niż tylko kilkunastominutowy przejazd między stacjami, przy których obecnie na turystów nie czekają inne atrakcje. Połączenie atrakcji turystycznych w Starachowicach, umożliwiłoby zorganizowanie atrakcyjnej miejskiej trasy turystycznej, gdzie obok funkcjonujących obecnie obiektów mogłyby pojawić się formy zwiedzania wymagające od turysty zaangażowania i autentycznego udziału, np. tematyczne gry miejskie. Utworzenie klastra, obok znacznego zwiększenia możliwości marketingowych, umożliwiłoby również prowadzenie monitoringu ruchu turystycznego, dzięki czemu na bieżąco można by diagnozować słabe i mocne strony oferty.

Obok szerzej zakrojonych projektów wymagających znacznie większych nakładów finansowych wdrożyć można na początek działania o mniejszej skali, które od razu stałyby się dodatkową atrakcją w ofercie turystycznej powiatu. Powiat starachowicki posiadając liczne, ale zróżnicowane tematycznie zabytki jest (przykładowo) bardzo atrakcyjnym miejscem dla zorganizowania questingu. Wiele obiektów turystyki kulturowo-przyrodniczej sprzyja również rozwojowi geocachingu. Starachowice są miejscem, które może zaistnieć również na mapie turystyki eventowej. Na bazie funkcjonującego obecnie festiwalu „Blues

pod Piecem” organizatorzy imprezy mogą pokusić się o stworzenie szerzej rozpoznawalnego eventu, który sprzyjałby rozwojowi turystyki kulturowej w regionie.

Powyższe postulaty organizacji turystyki kulturowej i tworzenia jej nowych produktów mogą stać się zaczątkiem dyskusji wśród organizatorów turystyki w powiecie starachowickim, nad szansami i możliwościami rozwoju sektora usług turystycznych, który w okolicy ze znacznym problemem bezrobocia mógłby sprzyjać tworzeniu nowych miejsc pracy.

Bibliografia:

- Adamczyk Mieczysław, Pastuszka Stefan, *Starachowice: zarys dziejów*, Warszawa 1984
- Berent Krzysztof, Garus Ryszard, Sawa Anna, *Starachowice i okolice: przewodnik turystyczny*, Kielce 1995
- Borkowska Małgorzata, *Z dziejów opactwa Cystersów w Wąchocku*, Kielce 1998
- Brzeziński Adam, *Starachowicki wrzesień 1939*, Starachowice 2010
- Chlebowski Cezary, *Pozdróćcie Góry Świętokrzyskie*, Toruń 2006
- Cygan Andrzej, *Starachowickie kolejki wąskotorowe*, Starachowice 2005
- Filipowicz Wanda (red.), *Góry Świętokrzyskie*, Warszawa 1953
- Garus Ryszard, *Znakowane szlaki turystyczne województwa kieleckiego*, Kielce 1990
- Imiela Edward, *Powiat starachowicki*, Krosno 2004
- Jedynak Marek, *Kapliczka na Wykusie. Wokół powstania Środowiska Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich AK „Ponury”–„Nurt”*, Kielce 2009
- Kardyś Piotr, *Rydno: pradziejowa aglomeracja osadnicza*, Skarżysko-Kamienna 2009
- Konigsberg Wojciech, *Droga „Ponurego”. Rys biograficzny majora Jana Piwnika*, Warszawa 2014
- Koźmiński Karol, *Zagłębie Staropolskie w kieleckim: opis krajoznawczy*, Warszawa 1955
- Mikos von Rohrscheidt Armin, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Poznań 2010
- Nowak Ewa (red.), *Tradycje i współczesność działalności przemysłowej na terenie Staropolskiego Okręgu Przemysłowego*, Kielce 2007
- Orczyk Adam, *Zarys Dziejów Parafii Św. Jana Chrzciciela w Pawłowie*, Starachowice 2007
- Pałyga Jan, *Sanktuarium Bolesnej Królowej Polski na Ziemi Świętokrzyskiej*, Ząbki 1991
- Pawelec Aleksander, *Starachowice międzywojenne: epizody i fakty*, Starachowice 2000
- Rybski Józef, *Postscriptum do dziejów staropolskiego górnictwa żelaza*, Starachowice 1978
- Ryszka Czesław, *Kalków-Godów, Sanktuarium pod Świętym Krzyżem*, Warszawa 2002
- Urban Wacław, *Wokół piętnastowiecznego Wąchocka (1466-1496)*, Kielce 1993
- Zub Jerzy, *Wąchock – opactwo cysterskie*, Tarnobrzeg 2000